

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ 2021

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

A1. α.

1. Σωστό: «πολιτικὴν γὰρ τέχνην οὐπω εἶχον, ἧς μέρος πολεμική»
2. Σωστό: «Ζεὺς οὖν δεῖσας περὶ τῶ γένει ἡμῶν μὴ ἀπόλοιτο πᾶν»
3. Λάθος: «εἷς ἔχων ἰατρικὴν πολλοῖς ἰκανὸς ἰδιώταις», «ἢ ἐπὶ πάντας νεῖμω;»

A1. β.

1. Η αντωνυμία «αὐτῶν» αναφέρεται στο ουσιαστικό που προηγείται «τῶν θηρίων», από τα οποία οι άνθρωποι ήταν πιο αδύναμοι και γι' αυτό κατασπαράσσονταν.
2. Το επίρρημα «οὕτω» αναφέρεται στην πρόταση «ὡς αἱ τέχναι νενέμηνται» και εντάσσεται στην απορία του Ερμή για το αν θα πρέπει να μοιράσει τη δίκη και την αιδῶ ὅπως τις τέχνες.

B1. Σύμφωνα με τη μυθολογία, η Δίκη (ή Νέμεσις) ήταν η κόρη του Δία και της Θέμιδας, ενώ η Αιδῶς ήταν σύντροφος της Δίκης και καθόταν σε θρόνο δίπλα στον Δία. Η Δίκη, που τη βοηθούσαν οι Ερινύες, επέβλεπε την τήρηση της ηθικής τάξης στον κόσμο και τιμωρούσε όσους επιχειρούσαν να την ανατρέψουν. Στο κείμενο δεν παρουσιάζονται όμως ως θεότητες, αλλά ως ηθικές ιδιότητες ή αξίες, που μοιράζονται και διδάσκονται στους ανθρώπους.

Ο Δίας, για να διασφαλίσει την προοπτική επιβίωσης των ανθρώπων που διέτρεχαν άμεσο κίνδυνο αφανισμού, αποφασίζει να τους προσφέρει τήν αιδῶ καί τήν δίκην. Έτσι, θα είναι δυνατή η συγκρότηση κοινωνιών και η περαιτέρω ανάπτυξη του πολιτισμού. Η ενέργεια αυτή του Δία δείχνει το ενδιαφέρον και τη φροντίδα του για τους ανθρώπους.

Αιδῶς: είναι ο σεβασμός, το αίσθημα ντροπής του κοινωνικού ανθρώπου για κάθε πράξη που προσκρούει στον καθιερωμένο ηθικό κώδικα του κοινωνικού περιβάλλοντος. Η δράση της είναι ανασταλτική και αποτρεπτική και συμπίπτει με τη λειτουργία της ηθικής συνείδησης. Το συναίσθημα αυτό λειτουργεί και ως κίνητρο για την εκτέλεση του χρέους και του καθήκοντος που επιβάλλει η κοινωνία στα μέλη της, αφού με τον τρόπο αυτό αποφεύγεται η αγανάκτηση και η αποδοκιμασία των άλλων.

Δίκη: είναι το συναίσθημα της δικαιοσύνης, η ενύπαρκτη στον άνθρωπο αντίληψη για το δίκαιο και το άδικο, ο σεβασμός των γραπτών και άγραφων νόμων και των δικαιωμάτων των άλλων, καθώς και οι ενέργειες για την αποκατάσταση αυτών των δικαιωμάτων, όταν καταστρατηγούνται βάνουσα από κάποιον. Η δίκη εκδηλώνεται με τη δημιουργία και την τήρηση κανόνων δικαίου, την κατοχύρωση του δικαίου, του ορθού και του νόμιμου. Έτσι περιστέλλεται ο ατομικισμός και ο εγωισμός και εξασφαλίζεται η αρμονική κοινωνική συμβίωση.

Κάθε πολιτισμικά προηγμένη κοινωνία θεμελιώνεται στις αξίες της αιδούς και της δίκης. Οι αξίες αυτές είναι καθολικές και συνιστούν παράγωγα της εξέλιξης τόσο της ηθικής συνείδησης, όσο και του πολιτισμού που την εκφράζει και την κατευθύνει.

Με τη φράση «ίν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί» διατυπώνεται ἔξοχα η κοινωνιοπλαστική αποστολή της αιδούς και της δίκης. Χάρη στην αιδώ και στη δίκη εξασφαλίζεται η αρμονική συμβίωση μέσα στην πόλη, η συνοχή του συνόλου, η ισορροπία και η ευταξία. Με αυτές αναπτύσσονται μεταξύ των ανθρώπων σχέσεις φιλίας, συνεργασίας, αλληλεγγύης και αλληλοσεβασμού. Ειδικότερα η αιδώς οδηγεί σε ό,τι ονομάζεται «πόλεων κόσμοι», δηλαδή εμπνέει στους πολίτες κόσμια συμπεριφορά και συντελεί στην κατάκτηση της αυτονομίας τους, αναγκαία για την αρμονία της κοινωνίας. Η δίκη παραπέμπει στο «πόλεων δεσμοί», δηλαδή σε υπαγορεύσεις με τις οποίες οι πολίτες υποβάλλονται σε δεσμεύσεις της συμπεριφοράς τους, ώστε να επιβάλλεται η συνοχή της πολιτικής κοινωνίας. Η συμπληρωματική λειτουργία των δύο «δώρων» συνεπάγεται φιλίαν, που σημαίνει ηθική ενότητα της πολιτείας, σύμπνοια και ομόνοια των πολιτών, ώστε να συμβιώνουν αρμονικά.

Χρειάζεται βέβαια να διευκρινισθεί ότι οι δύο αξίες δόθηκαν ως πρότυπα που έπρεπε να κατακτηθούν από τους ανθρώπους με τη λογική και τον προσωπικό αγώνα. Άλλωστε ο Δίας, αν και κατείχε την πολιτική τέχνη, δεν τη δώρισε στον άνθρωπο. Αντίθετα δώρισε την αιδώ και τη δίκη για να εξοικονομήσει την πολιτική τέχνη μόνος του ο άνθρωπος με τον προσωπικό αγώνα του. Όταν οι άνθρωποι γνωρίσουν σε βάθος τις έννοιες αυτές, που προβάλλονται ως αιτήματα της ηθικής, και είναι σε θέση να τις πραγματώσουν στις σχέσεις τους, τότε η οργάνωση της πολιτικής κοινωνίας θα στηρίζεται σε αυτές. Η πολιτεία που θεμελιώνεται σε αυτές είναι δημοκρατική, γιατί ο αμοιβαίος σεβασμός και το αίσθημα δικαιοσύνης των πολιτών εμπεδώνει την εμπιστοσύνη μεταξύ τους και με την πολιτεία και εξασφαλίζει ισορροπία στις σχέσεις τους.

B2. Ο Πρωταγόρας τελειώνει τον μύθο με τον Δία να επιβάλλει αυστηρά την ανάγκη της καθολικότητας της πολιτικής αρετής και μάλιστα με την ποινή του θανάτου δηλώνοντας έτσι την πολύ μεγάλη σημασία που δίνει στις αξίες της αιδούς και της δίκης για τη συγκρότηση και τη διατήρηση της πολιτείας.

Η σημασία και η αυστηρότητα του νόμου του Δία τονίζεται από την επιβολή θανατικής ποινής («κτείνειν ώς νόσον πόλεως») σε όποιον δεν συμμορφώνεται στις εντολές του. Η παρομοίωση όποιου δεν συμμετέχει στην πολιτική αρετή με αρρώστια της πόλης υποδηλώνει ότι αποτελεί κίνδυνο γι' αυτή και πρέπει να θανατωθεί για να διαφυλαχθεί η τάξη και η ισορροπία του συνόλου. Ο Δίας ζητάει το απόλυτο και το απαιτεί με αμείλικτη σκληρότητα. Επιπλέον η επιβολή της ποινής του θανάτου από τον Δία, και συνεπώς η αδυναμία του να εξασφαλίσει την καθολικότητά τους, δείχνει ότι οι αξίες της αιδούς και της δίκης δεν είναι έμφυτες, γιατί δεν αποτελούσαν γνώρισμα της αρχικής ανθρώπινης φύσης και ότι ο σκληρός νόμος που τις επιβάλλει είναι «έργο του χρόνου, της πικρής πείρας και της ανάγκης». Με αυτόν τον τρόπο οι πολίτες διαμορφώνουν κοινωνικοπολιτική συνείδηση και αναδεικνύονται υπεύθυνοι για τη χρηστή διοίκηση, αφού αυτή εξαρτάται από το δικαίωμά τους να έχουν βαρύνουσα άποψη για τη διαχείριση των δημόσιων υποθέσεων.

Γλωσσικές επιλογές: (Ζητήθηκαν 4)

- Προστακτική έγκλιση του ρήματος «τίθημι»: «θές», με την οποία δηλώνεται η προσταγή. Μάλιστα η χρήση β' ενικού προσώπου προσδίδει αμεσότητα και ζωντάνια, τονίζοντας την προστακτική διάθεση του Δία.
- Χρήση ευθύ λόγου: «Ἐπὶ πάντας», ἔφη ὁ Ζεὺς, «καὶ πάντες μετεχόντων... ὡς νόσον πόλεως», ο οποίος προσδίδει ζωντάνια, αμεσότητα, ρεαλισμό στην αφήγηση, θεατρικότητα/ δραματικότητα και συμβάλλει στην καλύτερη σκιαγράφηση του ρόλου του Δία.
- Χρήση παρομοίωσης: «ὡς νόσον πόλεως». Με τον τρόπο αυτό αισθητοποιείται η αξία της κατοχής της αιδούς και της δίκης, καθώς όποιος δεν τις διαθέτει θα πρέπει να αντιμετωπίζεται «σαν αρρώστια της πόλης». Η παρομοίωση προσδίδει ζωντάνια, αμεσότητα, προσωπικό τόνο και διαμορφώνει ένα καλύτερο αισθητικό αποτέλεσμα.
- Χρήση εμπρόθετου προσδιορισμού «παρ' ἐμοῦ», με τον οποίο τονίζει την θεϊκή προέλευση του νόμου.
- Χρήση τελικού απαρεμφάτου «κτείνειν» σε Ενεστώτα, επιλογή που τονίζει τον σκοπό και προσδίδει βεβαιότητα και αμεσότητα στην προσταγή του Δία.

B3.

1. Λάθος (σελ. 32-33)
2. Λάθος (σελ. 32)
3. Σωστό (σελ. 36)
4. Σωστό (σελ. 35)
5. Λάθος (σελ. 51)

B4. α.

- 1-ε (σποράδην – σπαρτά)
- 2-γ (σκεδαννύμενοι – διασκέδαση)
- 3-στ (ἀπώλλυντο – πανωλεθρία)
- 4-ζ (ίκανος – άφιξη)
- 5-η (μετεχόντων – σχολικός)
- 6-α (θές – παρακαταθήκη)

B4. β.

- «διεφθείροντο»: Στο κείμενο αναφοράς μεταφράζεται ως «καταστρέφονταν/ τρώγονταν (από τα θηρία)».

Περίοδος στα ν.ε.: Ο Σωκράτης κατηγορήθηκε ότι με τη διδασκαλία του διέφθειρε τους νέους.

- «δημιουργοί»: Στο κείμενο αναφοράς μεταφράζεται ως «τεχνίτες».

Περίοδος στα ν.ε.: Τον επόμενο μήνα θα εκθέσουν τα έργα τους στο μουσείο μοντέρνας τέχνης της Αθήνας πολλοί νέοι δημιουργοί.

B5.

Στο παράλληλο κείμενο του Πλάτωνα παρατίθεται η άποψη του Καλλικλή για την αδικία. Αντίστοιχη αναφορά γίνεται και στο απόσπασμα από το μύθο της Κοσμογονίας του Πρωταγόρα.

Ο Καλλικλής στην συνομιλία του με τον Σωκράτη αρχικά διατυπώνει την άποψη ότι οι νόμοι καθορίζονται από τους πολλούς και αδύναμους, με γνώμονα το προσωπικό τους συμφέρον (μια άποψη που εκφράζεται και από τον Γλαύκωνα στον Πολιτεία του Πλάτωνα). Ο Καλλικλής υποστηρίζει ότι αυτό που προβάλλεται ως άδικο από τη μάζα είναι η πλεονεξία των λίγων και ικανών ανθρώπων («το να ζητά κανείς να έχει περισσότερα από τους άλλους είναι ο πυρήνας της αδικίας»). Μάλιστα εξηγεί το λόγο για τον οποίο είναι ικανοποιημένοι οι πολλοί, διατυπώνοντας ότι «αφού οι ίδιοι είναι χειρότεροι, τους αρκεί να έχουν όλοι ίσα μερίδια». Έτσι έχει διαμορφωθεί η αντίληψη ότι το να έχει κανείς «περισσότερα από τους πολλούς» είναι κάτι άδικο και πρέπει να αντιμετωπίζεται ως μια παράνομη πράξη. Στο τέλος του αποσπάσματος ο Καλλικλής εκφράζει την αντίθεσή του ευκρινώς, επισημαίνοντας ότι το

δίκιο είναι να έχει περισσότερα αυτός που «είναι καλύτερος και δυνατότερος».

Στο κείμενο αναφοράς του Πρωταγόρα η αδικία ταυτίζεται με την έλλειψη της πολιτικής αρετής. Μέρος της πολιτικής αρετής θεωρείται η Δίκη, δηλαδή το συναίσθημα του δικαίου, η ενύπαρκτη στον άνθρωπο αντίληψη για το δίκαιο και το άδικο, ο σεβασμός των γραπτών και άγραφων νόμων και των δικαιωμάτων των άλλων, καθώς και οι ενέργειες για την αποκατάσταση αυτών των δικαιωμάτων, όταν αυτά καταστρατηγούνται. Η καθολική εξασφάλιση της δίκης περιστέλλει τον ατομικισμό και τον εγωισμό και επιφέρει αρμονική κοινωνική συμβίωση. Στο δοθέν απόσπασμα γίνεται αναφορά στην εποχή που οι άνθρωποι δεν διέθεταν την πολιτική αρετή και όποτε συγκεντρώνονταν αδικούσε ο ένας τον άλλο, με αποτέλεσμα να διασκορπίζονται ξανά και να καταστρέφονται «ήδίκουν ἀλλήλους ἄτε οὐκ ἔχοντες τὴν πολιτικὴν τέχνην, ὥστε πάλιν σκεδαννύμενοι διεφθείροντο». Ο ρεαλισμός του Πρωταγόρα δηλώνεται και εδώ, αφού συνδέει το πρόβλημα της φυσικής εξόντωσης των ανθρώπων με την ανάγκη επίλυσής του και την εύρεση της λύσης του. Η ανάγκη, η χρεία, ενεργοποιεί την ανθρώπινη ευρηματικότητα, η οποία εκδηλώνεται άμεσα και πρωτόγονα με την πράξη της αθροιστικής (όχι ακόμα λειτουργικής) συνύπαρξης των ανθρώπων για την από κοινού αντιμετώπιση του φυσικού κινδύνου από τα άγρια ζώα. Συγκεκριμένα στο εδάφιο: «ἐζήτουν δὴ ἀθροίζεσθαι καὶ σώζεσθαι κτίζοντες πόλεις· ὅτ' οὖν ἀθροισθεῖεν» ο Πρωταγόρας κάνει λόγο για μια πρώτη εκδήλωση κοινωνικότητας, τάσης συνύπαρξης προς ένα σκοπό (σώζεσθαι = να προστατευθούν από τα άγρια θηρία) χωρίς όμως οργάνωση και αποκατάσταση λειτουργικών σχέσεων ανάμεσα στα μέλη αυτών των πρώτων κοινωνικών συσσωματώσεων, όπως φαίνεται από την επανάληψη του ρήματος ἀθροίζω. Αυτό υπήρξε χρονοβόρο, όπως δηλώνει η χρήση του ρήματος ἐζήτουν (= επεδίωκαν, προσπαθούσαν, δεν ήταν καθόλου δεδομένη η επιτυχία του εγχειρήματος) σε χρόνο μάλιστα παρατατικό, που επιτείνει τη διάρκεια των προσπαθειών του ανθρώπου για σωτηρία. Αποτέλεσμα της πρωτοκοινωνικής εκδήλωσης των ανθρώπων, δηλαδή της τυχαίας αθροιστικής συνύπαρξής τους, χωρίς εσωτερικούς δεσμούς και κανόνες που οριοθετούν την συμπεριφορά τους, ήταν η εμφάνιση πρόσθετου κινδύνου αφανισμού τους. Λόγω της έλλειψης πολιτικής οργάνωσης οι άνθρωποι άρχισαν να αδικούν ο ένας τον άλλον («ήδίκουν ἀλλήλους») και να αλληλοσκοτώνονται, με αποτέλεσμα να βρεθούν και πάλι στην ίδια χαοτική κατάσταση («ὥστε πάλιν σκεδαννύμενοι διεφθείροντο»). Γιατί η επιστροφή τους στη φύση τούς εξέθετε στον θανάσιμο κίνδυνο των άγριων θηρίων, ενώ η συνύπαρξή

τους στον κίνδυνο της αλληλοεξόντωσής τους. Το ανθρώπινο είδος, λοιπόν, πάλι αντιμέτωπο με την πρόκληση της επιβίωσής του.

Κατά συνέπεια στο παράλληλο κείμενο ο Καλλικλής εξετάζει το δίκαιο σε δομημένες κοινωνίες με ταξική διαστρωμάτωση, υιοθετώντας αριστοκρατικές απόψεις και κατακρίνοντας τις δημοκρατικές (αλλά μη αξιοκρατικές) περί δικαίου συνθήκες της εποχής του. Το δίκαιο και το άδικο για τον Καλλικλή έχει να κάνει με την ταξική απόδοση της περιουσίας και του πλούτου. Αντίθετα ο Πρωταγόρας εξετάζει το δίκαιο ως βασική συνιστώσα της πολιτικής αρετής, η οποία χαρακτηρίζει (και πρέπει να χαρακτηρίζει) το σύνολο του ανθρώπινου πολιτισμού. Στον Πρωταγόρα η δικαιοσύνη ανάγεται σε βασική πανανθρώπινη ιδιότητα που καθιστά τον άνθρωπο ικανό να ζει σύμφωνα με την κοινωνική ηθική της πόλης.

ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Γ1. Ο Άνυτος, από τη μια, έχει κακή φήμη εξ αιτίας της κακής αγωγής του γιου του και της δικής του αχαριστίας ακόμα και μετά από τον θάνατο του. Ο Σωκράτης, από την άλλη, επειδή εξύψωνε τον εαυτό του στο δικαστήριο, τράβηξε κατά πάνω του το φθόνο κι περισσότερο έκανε τους δικαστές να τον καταδικάσουν σε θάνατο. Σ' εμένα όμως φαίνεται ότι έτυχε τη μοίρα που αγαπούν οι θεοί.

Γ2. Ο Ξενοφών θεωρεί ότι ο Σωκράτης επέδειξε δύναμη ψυχής (έπεδείξατο δέ τῆς ψυχῆς τὴν ῥώμην), εφόσον είχε αποφασίσει ότι είναι καλύτερο γι' αυτόν να πεθάνει παρά να συνεχίσει τη ζωή του (τοῦ ζῆν τό τεθάναι αὐτῷ κρείττον εἶναι), όπως ακριβώς δεν εναντιωνόταν σε ό,τι άλλο έκρινε καλό (ὥσπερ οὐδέ πρὸς τᾶλλα ἀγαθὰ προσάντης ἦν). Επίσης, ο Σωκράτης δεν δείλιασε μπροστά στον θάνατο (οὐδέ πρὸς τὸν θάνατον ἔμαλακίσατο), αλλά τον δέχτηκε με χαρά (ἰλαρῶς καὶ προσεδέχετο αὐτόν). Καταλήγοντας, ο Ξενοφών επισημαίνει κι επαινεί τη σοφία και την ευγένεια του φιλοσόφου (τὴν τέ σοφίαν καὶ τὴν γενναιότητα τοῦ ἀνδρός), θεωρώντας τον Σωκράτη τον πιο κατάλληλο δάσκαλο για τη διδασκαλία της αρετής (τῶν ἀρετῆς ἐφιεμένων ὠφελιμωτέρῳ τινὶ Σωκράτους συνεγένετο).

Γ3.α.

ἡμῖν μὲν οὖν δοκεῖ θεοφιλεστέρων μοιρῶν τετυχηκέναι τῶν μὲν γὰρ βίων τὰ χαλεπώτερα.

β. γνῶθι, ζῆ, τεθνεώς (τεθνηκώς) ἴσθι

Γ4.α.

- διά τό μεγαλύνειν: εμπρόθετος προσδιορισμός της αιτίας στη μετοχή ἐπαγόμενος.
- Τοῦ ζῆν: έναρθρο τελικό απαρέμφατο, γενική συγκριτική στο «τό τεθνάναι» (α' ὅρος) και β' ὅρος σύγκρισης (λόγω του συγκριτικού βαθμού κρείττον).
- Τοῦ ἀνδρός: γενική κτητική στο ουσιαστικό «τήν σοφίαν».
- ἀξιομακαριστότατον: κατηγορούμενο του αντικειμένου «τόν ἄνδρα».

β. Υποθετικός λόγος: «εἰ δέ τις τῶν ἀρετῆς ἐφιεμένων ὠφελιμωτέρω τινὶ Σωκράτους συνεγένετο, ἐκεῖνον ἐγὼ τὸν ἄνδρα ἀξιομακαριστότατον νομίζω.»

Ανήκει στο εἶδος του πραγματικού, καθώς η Υπόθεση (δευτερεύουσα επιρρηματική υποθετική πρόταση) εκφέρεται με εἰ + οριστική «συνεγένετο» κι η Απόδοση (κύρια πρόταση) εκφέρεται με οριστική ενεστώτα «νομίζω».

Για να δηλώνει το προσδοκώμενο τρέπεται ως εξής:

Ἐάν δέ τις τῶν ἀρετῆς ἐφιεμένων ὠφελιμωτέρω τινὶ Σωκράτους συγγένηται, ἐκεῖνον ἐγὼ τὸν ἄνδρα ἀξιομακαριστότατον νομιῶ.»

Επιμέλεια Απαντήσεων:

Μυτιληναῖος Γιάννης

Θεοδωροπούλου Μεταξία

Φιλιππάτου Κατερίνα